

DOI 10.26886/2311-4517.7(92)2023.4

УДК 811.161.2'373.7

МОВНІ ПРОЦЕСИ У ПОТРАКТУВАННІ ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА

Дарина Полтавська, здобувачка

<http://orcid.org/0009-0006-0622-0591>

e-mail: darusik1601@gmail.com

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

Україна

Ксенія Тараненко, кандидат філологічних наук, доцент

<http://orcid.org/0000-0001-6518-0426>

e-mail: xtaranenko@gmail.com

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

Україна

У статті визначено теоретичне значення наукових праць Василя Чапленка у висвітленні актуальних проблем мовознавства. Проаналізовані результати лінгвістичних досліджень вченого та авторське розуміння мовних процесів та мовного знака. Об'єкт дослідження – теоретичні погляди В. Чапленка з актуальних проблем загального мовознавства. Професор В. Чапленко доводить, що мовним знаком є всі структурні складники мови: фонемі, слова, синтагми, оскільки вони мають значення для мовної свідомості. Визначено, що мовний знак – це передусім структурна значущість, потрібна для взаєморозуміння, а не лише номінативність. Основними методами дослідження стали описовий, структурний та порівняльний.

Ключові слова: В. Чапленко, мовний знак, мовні процеси, загальне мовознавство, значущість

Daryna Poltavska; Ksenia Taranenko, PhD, Language processes in the interpretation of Vasyl Chaplenko / National Technical University "Dnipro Polytechnic", Ukraine, Dnipro

The article defines the theoretical significance of Vasyl Chaplenk's scientific works in highlighting the current problems of linguistics. The results of the scientist's linguistic research and the author's understanding of language processes and language signs are analyzed. The object of the research is V. Chaplenk's theoretical views on current problems of general linguistics. Professor V. Chaplenko proves that a linguistic sign is all structural components of language: phonemes, words, syntagms, as they are important for language consciousness. It was determined that a linguistic sign is primarily a structural significance needed for mutual understanding, and not just nominativeness. The main research methods were descriptive, structural and comparative.

Key words: *V. Chaplenko, language sign, language processes, general linguistics, significance*

Вступ. Проблема значення мовного знака залишається і в сучасному мовознавстві питанням дискусійним і є предметом дослідження багатьох науковців, але однозначного та загальноприйнятого визначення категорії значення мовного знака наразі не існує. Об'єктивною причиною відсутності дефініції є глобальність поняття значення, що ґрунтується на невичерпності та постійних змінах як зовнішнього світу, так і людської свідомості, а суб'єктивною – те, що проблема значення може трактуватися з урахуванням різних аспектів й вирішуватися різними способами. Дослідження Василя Чапленка із загального мовознавства відображають глибокий інтерес ученого до питань походження та розвитку мов, мовних процесів та пошуку окреслення поняття мовного

знака. У процесі своєї лінгвістичної практики Василь Чапленко постійно цікавиться питаннями походження мов, де ще ховається багато нерозгаданих таємниць, якими займаються не одне покоління мовознавців. Базовою підвалиною теоретичних лінгвістичних пошуків В. Чапленка є теза про єдність мови і мовлення, що дає можливість звернутися до розгляду знака не тільки як елемента мовної системи, але і як знака актуалізованого, тобто як комунікативної одиниці мови в її мовленнєвому застосуванні.

Мамчич Інна Петрівна «Мовознавча спадщина Василя Чапленка» в своїй роботі зазначає що «Василь Чапленко передусім – відомий український письменник і мовознавець». Науковець працював у різних галузях мовознавства, але в першу чергу його цікавили питання походження й сутності мови, її функціонування та розвитку, історії й етимології української мови, становлення і розвитку української літературної мови, її діалектної основи, морфологічної будови та правописної практики, культури й стилістики, мови художніх творів письменників тощо. Зважаючи на це, один з громадських діячів діаспори А. Вовк свого часу зазначав: "Саме науковий доробок В. Чапленка запевнить йому заслужене місце в анналах нашої філології, а зокрема мовознавства". [2. стр. 3].

Інна Андреєва «Концепція походження мови як знакової системи в працях Василя Чапленка» та «Мовознавчі інтереси В. Чапленка» визначає, що: «Василь Чапленко у своїй мовознавчій практиці постійно цікавився проблемами походження мов, де ще багато приховано нерозв'язаних загадок, над якими працюють численні покоління лінгвістів. У мовознавчій науці, як відомо, існує декілька гіпотез про походження мови, але найголовнішими з них є теорія соціального договору, теорія звуконаслідування й теорія вигуків.

Мова є соціальним продуктом, сукупністю необхідних мовних знаків, встановлених шляхом соціального договору. Цієї теорії додержувалися, в основному, французькі просвітителі XVIII ст. (Ж.-Ж. Руссо, Мопертюї, де-Бросс). Згідно з другою версією, люди виробили мову, наслідуючи звуки природи. Вона спирається на такі слова, як українське «качка» (кричить «ках-ках»), російське «кукушка» (робить «ку-ку»). Підтримували її В. Гумбольдт, Я. Грім, Г. Штейнталь тощо. Інші науковці твердять, що мова виникла із звуків, які видавала людина в результаті впливу на неї сил природи, природних умов, різних в різних місцевостях; звідси і своя особлива мова в кожного племені. Представниками цієї теорії були Гердер, Л. Нуаре, В. Вундт.

Василь Чапленко вважав, що «мова - це суто людський історично набутий спосіб взаємлення та вияву думок і почуттів за допомогою традиційних, соціально-зумовлених систем знаків, здійснюваних через психофізичні апарати окремих людей» [1. стр. 12].

Метою дослідження є аналіз результатів лінгвістичних досліджень В. Чапленка та виокремлення потрактувань вченого стосовно мовних процесів та мовного знака.

Виклад основного матеріалу. Василь Чапленко зазначає, що про загальне й теоретичне мовознавство багато мовознавців писали докладно й конкретно.

Необхідно висвітлювати це питання, щоб краще розуміти і викладати лінгвістику.

Між тим, зрозуміло, що теоретична обізнаність може бути обмежена при розробці практичних потреб українського мовознавства.

Мова – це складна система комунікації, яка розвинулася протягом тисячоліть та розвивається далі. Система, яка відіграє ключову роль у взаємодії людей між собою. Її історія та походження є цікавими та

складними темами для обговорення. Саме походження мов є темою для теорій та дебатів.

Учений наголошував, що мова – це явище, яке постійно змінюється в процесі еволюції людства, і тому повністю вивчити мову неможливо, оскільки вона постійно розвивається у співпраці людей, які нею користуються.

Мовний процес є динамічним і складним явищем, що відображає зміни в самому мовному середовищі, суспільстві та культурі.

Серед найважливіших і помітних мовних процесів, які виокремлював Василь Чапленко в українській мові, є:

- фонетичні процеси, що характеризують зміни звукової системи мови: зміни орфографії, асиміляція тощо.
- морфологічні процеси, тобто зміни в структурі слів і флексії (зміни суфіксів чи закінчень у словофлексії та наявність винятків) (Василь Чапленко у своїх працях описує враження носіїв мови від сучасних нововведень савет, завет і появу неефективний на той час суфікс -ець);
- семантичні процеси, зокрема зміни значення слів (метафора, метонімія та інші переходи значення);
- синтаксичні процеси характеризують зміни синтаксичної структури під впливом інших мов або граматичних тенденцій;
- лексичні процеси, що включають збагачення лінгвістичних словників новими словами та виразами;
- систематизація та стандартизація, тобто процеси, пов'язані з визначенням правил орфографії, граматики, стилю та інших аспектів мови для забезпечення точності та її розуміння;
- діалектичні процеси, що змінюють мову на регіональному та соціальному діалектичному рівні;

- мовна політика, що свідчить про зміни в державній мовній політиці, офіційному статусі мов, зусилля щодо збереження та розвитку мовної спадщини.

Треба зазначити, що на той період словникового запасу у первісної людини був маленький, наче маленький клубок: звуків, односкладних слів та речень тощо. За науковою спадщиною Василя Чапленка можна зрозуміти, що одна з його теорій каже, що насправді, у людини були невеликі слова, які могли перетворитись на невеликі речення, які могли б описати емоцію, переживання, захват і т.д. Але, щоб наповнити світ словниковий запас, треба було щось робити, чи мати якусь справу.

Ми можемо зрозуміти що тут описана теорія соціального договору, теорія винаходу, теорія звуконаслідування та теорія звукових жестів.

Перша теорія винаходу розповідає про те, що первісні люди домовлялися про певні жести, які мали певні значення. Це було зроблено шляхом теорії соціального договору. За Василем Чапленко, цією теорією опікувались науковці ХУІІІ ст., а також Жан Жак Руссо, але пізніше від неї відмовились. Друга теорія звуконаслідування означала, що люди наслідували звуки природи і таким чином створювались мови. « Це теорія спирається на на такі слова як наприклад українське «качка» (вона кричить «ках-ках»), російське «кукушка», німецьке Кускук (зозуля)».

Цієї теорії дотримувався німецький мовознавець В. Гумбольдт (перш. пол. ХІХ ст.), але до неї також стало багато питань. Адже, ті ж самі звуки природи різні народи передають по різному, а також, в природі багато речей, які не мають звуку, або слів (небо, трава, тощо).

На думку дослідника, зміни в звуковій системі, в лексиці, граматиці відбувається в залежності від території та місцевості. Зміни

відбуваються по – різному та залежно від того що відбувається на даній території. На нашу думку, це могло відбитися на створенні діалектизму на тій чи іншій території, бо, залежно від поданої теорії, мова могла змінитися та дати життя новим словам та навіть новій підмові на певній території.

Василь Чапленко вважав, що «мова - це суто людський історично набутий спосіб взаємлення та вияву думок і почуттів за допомогою традиційних, соціально-зумовлених систем знаків, здійснюваних через психофізичні апарати окремих людей».

«Вчений наводить таку схему мовленнєвого акту. У мовному центрі, який міститься в лівій скроневій частині кори головного мозку ініціатора мовлення, виникає нервовий імпульс, це викликає рухи мовних органів, що творять внаслідок цього звуки; звукові хвилі доходять до органу слуху - вух співрозмовника, звукові враження передаються слуховим нервом до центру слуху - і він розуміє; його відповідь іде таким же шляхом до першого.» Тобто, щоб відбувся такий акт розуміння мови співрозмовника, потрібно щоб людина, до якої звертаються, розуміла про що йде мова.

Таким чином, мовленнєвий акт можливий тільки тоді, коли два співрозмовника знають одну спільну мову, чи спільну іноземну мову, щоб було уявлення про що каже розмовник. Отже, мовознавець висуває теорію «середової мови».

Середова мова – це явище чисто психологічне. Середова мова – це уявлення звуків, слів та їхніх значень та форм у свідомості людей але не потрібно плутати з поняттям думки та мислення бо одну й ту ж думку можна висловлювати по різному. Але, якщо ми не заговоримо чи не будемо використовувати звуки чи може жести тіла – середова мова не буде дійсна.

Ще дві теорії, якими опікувався Василь Чапленко, це теорії аглютинації та адаптації.

Теорія адаптації у мовознавстві показує ідею про те, що мови можуть розвиватися та змінюватися відповідно до сучасного часу, потреб, комунікацій тощо. Теорія показує, що мова весь час розвивається та адаптується до нових реалій, змін у культурі людей та інших факторів.

Адаптація може включати в себе створення нових слів, зміни граматичних конструкцій та виразів, а також адаптацію до нових комунікативних ситуацій.

Теорія аглютинації у складі морфології мови і може описувати мовні системи, у якій слова складаються з незалежних морфем, які є найменшими одиницями, щоб утворити нове значення та нові форми тих чи інших слів. Загалом, теорія аглютинації допомагає розуміти, як мови будують свої слова та вирази, і в чому полягає їхня морфологічна структура. Саме теорією аглютинації цікавився та описав її у своїх роботах мовознавець Василь Чапленко.

У мовах з аглютинаційною морфологією кожна морфема відповідає за конкретну граматичну частину слова (наприклад, закінчення для числа, роду, відмінка тощо). Українська мова використовує теорію аглютинації, коли морфемі додаються до основи слова для вираження будь яких граматичних форм та відтінків.

Можемо прослідкувати цю теорію в одній праці Василя Чапленка, де він пише, що морфологічні явища завжди змінюються, а також і граматичні категорії та форми. Він у своїй праці «Уводина до мовознавства» описує те, що в українській мові колись була категорія двоїни; це слова які означали парні речі, такі як «очі», «плечі», «вуса»

тощо. Нажаль, цей термін зник, а залишилися лише декілька слів двоїної форми – це «очі», «дві руки», «штани» тощо.

Також, за Василем Чапленком можна навести приклад за стародавньою слов'янською мовою. На той момент у стародавніх мовах не було категорії дієприслівника, а на цей час він вже є. В сучасній українській і російській мовах слов'янські інфінітиви (дієйменники) – це колишні віддієслівні іменники.

Учений наголошував, що мова завжди є рухливим явищем людської еволюції, і таким чином, будь-яку мову не можна вивчити повністю, бо вона увесь час розвивається разом з народом, який користується своєю мовою. Нові технології завжди йдуть пліч-о-пліч з мовою.

Деякі науковці вважають, що поняття «мовний знак» та «мовний символ» синонімічні, але Василь Чапленко наголошує, що це абсолютно різні поняття.

Навколо цього йшли великі суперечки між мовознавцями та науковцями коли вони обговорювали про відношення між мовленням та назвою. Зазначається, що Олександр Потебня також був цієї думки, а саме розуміння слова як символ мови: «мова як така містить у собі тільки уявлення, тобто натяки на думку, її символи» [3. стр. 3]

У працях, на які опирався Василь Чапленко у своїй роботі «Дещо про мову», було також зазначено думку мовознавця ХХ ст., а саме Фердинанд де Соссюра. Швейцарський лінгвіст зазначав, що є окремо знак, а є знак символ.

За Соссюрою, знак – це певний емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні і виступає у процесі спілкування і мислення людей представником якогось іншого об'єкта. А знаки-символи - це знаки, що фізично не зв'язані з об'єктами, які вони позначають. Їхні значення встановлюються переважно за умовною

згодою. У зв'язку з цим вони набувають статусу умовного позначення і всезагального правила. Проте, деякі мовознавці вживають це поняття без виразного визначення його обсягу й змісту.

Отже, в своїх працях Василь Чапленко розділяє та надає власні потрактування понять «мовний знак» та «мовний символ», науковець не полишав спроби визначити точніше значення та явища цих понять, а також більш глибоко розкрити теорію Фердинанда де Соссюри.

За Василем Чапленком, мова – це культурне надбання людини, а не здібність, яка дана з природи.

Іншими словами, можемо зазначити, що мова, за Василем Чапленком поділяється на:

1. Суто людську здібність говорити без огляду на конкретну мову;
2. Певну систему звуків, тобто окрему мову: українську, англійську, німецьку тощо, та приналежність до якогось народу;
3. Психо – фізичну діяльність окремої людини, яка фактично здійснює мовлення за допомогою свого мовного апарату.

«Мова – це суто людський, історично набутий спосіб взаємності та вияву думок і почуттів за допомогою традиційних, соціально – зумовлених систем знаків, здійснюваних через психіко – фізичні апарати окремих людей».

Саме Василь Чапленко посилається на поняття дескриптивної лінгвістики на такі особливості мов. Науковець наводить приклад, що у кожній мові світу є свої особливості, хоча, вони можуть вказувати на однакові речі чи значення.

Українці із західних областей країни називають наш прапор «жовто – синім», а на східних територіях – «жовто – блакитний». Дослідник позначає це тим, що західні території країни ближче до латиниці, яку використовують європейці, наприклад англійці. В англійській мові не розрізняють синього та блакитного кольорів, тож

вони на всі сині відтінки промовляють «blue». Науковець також додає, що це не може значити, що мови не можуть визначити відтінки кольорів. Для цього у мові є додаткові слова, такі як: «темно-синій», «яскраво – синій» тощо. Тож, у кожній мові є свої граматичні засоби незалежно від того якого характеру граматична структура.

Кожна мова має свої унікальності в граматичній системі, в лексиці тощо. Наприклад: є носові голосні (польська мова), а в інших немає (українська, англійська), відмінків може бути сім (українська мова), а в якійсь мові може не бути взагалі, чи бути більше (у фінським мовах – вісімнадцять відмінків). В когось є граматичні роди, а може взагалі їх не бути (тюркська мова). Це також можна побачити у семантиці слів. Можна взяти знову англійську мову. Василь Чапленко зазначає, що англійці не розрізняють синій та блакитний кольори, бо в них на два ці кольори тільки одне слово «blue».

Таким чином, ми можемо побачити, що різні народи по різному бачать одну й ту ж реальність. Це і є особливості та унікальності мов світу.

Мовний знак для Василя Чапленка – це безпосереднє значення, а поняття символу – позначення з певним поєднанням двох різних речей та явищ. Одне виступає як посередник між позначуваним та позначенням. Можна про це казати так, що це позначення може перейти у фазу поетичності та образного уявлення («айстри» - квітка та борці за справедливість в творі О. Олеся «Айстри») і саме квітка виступає як річ посередник.

На думку науковця, мовний знак та мовний символ можуть збігатися в певних умовах. На семантичних умовах знак може збігатися із символом, бо в слові може бути метафоричність. «Досі було у міркуваннях про мовний знак звичайно фігурувало тільки слово, як певна мовна одиниця, як найконкретніший для практичної

мовної свідомості складник мови, як засіб називання, ім'я. (звідси і порівняння «мови» та «слова», наприклад в українській поезії: «мово рідна» порівнюється із «слово рідне!»).

Мовний знак – це не тільки номінативність, це структурна значність яка потрібна більш ширшого розуміння, бо мова – це засіб для суспільного взаєморозуміння який здійснюється через мовні акти. Тобто, за Василем Чапленком – поняття мовного знаку входять в мовну свідомість, а саме – це всі структурні складники мови, а саме:

- фонеми;
- слова;
- синтаксичні типи, або синтагми.

Дослідник зауважує, що ці складники мови означають для мовної свідомості поняттям ширше аніж просто номінація чи назва. Це являє собою функцію саме «слова» в певній мовній системі. Таким чином, зазначивши в своїй праці «Дещо про мову», Василь Чапленко зважає на власну думку про те, що він таким чином може глибше розглянути саме поняття мовного знаку.

Найпростіший структурно знак – це фонема («г» - «ґ»; «гніт» - «ґніт»), далі йдуть комплексні чи складені, бо вони складаються з інших знаків і часто зустрічаються в різних планових аспектах. Василь Чапленко надає приклад, як от фразеологізм «дати дуба» - «вмерти». Таким чином, ми можемо побачити ще складніше знакове явище, а саме в ньому наявні: середослівні знаки-попередники, двослівність.

Іншими словами, мовний знак можна пояснити як – певний семантично – звуковий складник мови, що має певне значення в структурі мови. Отже, знакова система мови має у собі:

- номінативні знаки (слово);
- фонетико – граматичні (фонема, морфема, синтагма).

Мова - це складна система мовних знаків, яка використовується для комунікації між людьми. Вона базується на конкретних символах, таких як слова та фрази, які набувають значень завдяки узгодженим угодам серед людей на певній території. Основні елементи мови включають звуки, слова, фрази, граматичні правила та синтаксис.

Існує кілька законів внутрішнього розвитку мови, які визначають її еволюцію та зміни:

- закон стабільності та зміни: мови є стійкими системами, але вони також піддаються постійним змінам. Елементи, які добре функціонують, зберігаються, тоді як ті, які втрачають свою ефективність, можуть вилучатися чи трансформуватися;
- закон новацій: мова постійно розвивається через додавання нових слів, фраз, або зміну значень існуючих елементів. Це може відбуватися через взаємодію з іншими культурами, технологічний прогрес або соціокультурні зміни;
- закон семантичного розширення: значення слів може змінюватися або розширюватися з часом. Такі зміни можуть виникати через метафори, метонімії або інші процеси;
- закон соціальної мови: мова відображає соціокультурний контекст і може бути впливати на соціальні фактори, такі як політика, економіка, технології та інші аспекти життя суспільства.

Ці закони взаємодіють і допомагають зрозуміти, як мова змінюється та пристосовується до потреб людей на певній території та співтовариства в часі.

Кожна мова, незалежно від її характеру структури (аморфна, флективна, аглютинативна) та фонетико – граматичних форм, самодостатня, тобто певних знаків в певних мовах завжди вистачає для того, щоб вільно виказувати та позначати ті чи інші явища нашого світу. Наприклад, українська мова немає назалізованих (носових)

голосних звуків, в німецькій немає певних звуків, наприклад «ж», а в деяких мовах немає відмінків і це зовсім не заважає носіям цієї мови вільно висловлювати та повідомляти свої думки та описувати навколишнє середовище.

В китайській мові, наприклад, взагалі відсутні відмінки, відміни та роди, однотипна і завжди однакова побудова фраз, мінімальна кількість прийменників. Дослідження показали, що люди, які говорять китайською, використовують обидві скроневі долі свого мозку. А ось англійські використовують лише ліву сторону. Це саме пов'язано з тональностями, а тони відіграють свою головну роль в мовленні китайців.

Таким чином, ми можемо побачити, що в кожній мові є свої відмінності, але це зовсім не заважає комунікувати з носіями мови та, за бажанням, вивчати їх.

Василь Чапленко в своїй роботі «Дещо про мову» зазначає, що мова увесь час вдосконалюється та розвивається, що бувають випадки коли номінативних знаків взагалі не вистачає. Пояснює це тим, що мова жива та дійсність дає мові нові об'єкти для назв. «Звідси і потреба – в новотворах і лексичних запозиках».

У своїй праці «Типи мовних актів» яка була надрукована в «Науковому збірнику», ч. I УВАН (Нью – Йорк 1952р.) Василь Чапленко вказував: «що в тому самому акті не можна вжити двох тотожних за функцією знаків, таких як одномовні та різномовні бо це за змістом однакове». Він назвав це одинністю чи непроникністю мовного знаку, тобто кожен із мовців може вжити один знак із тої чи іншої системи (умовно позначається А чи В).

У своєму дослідженні вчений виділив два види мовленнєвих актів. Як правило, мовленнєвий акт відбувається, коли той самий мовний вираз присутній у свідомості того самого мовця. Якщо оратор

вимовляє слово вода (ми позначаємо його латинською літерою А, що означає «свій»), слухач також повинен уявити, що це слово має той самий звук, ту ж форму, те саме значення та почуття.

Такий тип мовленнєвого акту В. Чапленко називає першим типом. Такий мовленнєвий акт не викликає відчутних змін у системі мовних знаків, лише незначні зміни, наприклад, фонетичного характеру, можливо, внаслідок неточного звуковідтворення фізіологічного або семантичного характеру, що ймовірно пояснюється неповним розумінням слова або явищем.

Тобто такий мовний акт не порушує певної системи мовних знаків, тому мова в лінгвістичному плані залишається унікальною, як окрема мовна одиниця. Василь Чапленко вивів 4 підтипи.

Перший підтип другого мовленнєвого акту виникає, коли мовці мають різні, взаємно чужі уявлення: в одного — А, у другого — В (зі «своїм» значенням), перший — В зовсім незрозумілий, а для другого — А. У цьому випадку мовний акт, який здійснюється як спілкування, або не відбувається взагалі, або лише приблизно, можливо, за допомогою жестів і чуттєвого сприйняття дійсності. У разі виникнення мовленнєвого акту сприйняття іншомовного символу буде неточним, порушуватиметься його звучання, формальний синтаксис і лексичні компоненти.

«Існують й інші схрещені явища, наприклад, гіперурбанізму, коли зросійщені українці вимовляють [р'іба], [кр'іша], намагаючись наслідувати міську («панську») російську вимову, в якій часто вживається [і] відповідно до українського [и].»

Розглянутий другий підтип мовленнєвого акту передбачає однакову наявність у обох мовців систем А і В, повну їх експресивну репрезентацію. У цьому випадку обидва мовці мають бути двомовними, а їх рідна приналежність – багатомовною. Оскільки в

одному акті неможливо використати два функціонально еквівалентні знаки (одномовні чи багатомовні), кожен мовець може використовувати лише один знак з тієї чи іншої системи – А чи В. Знову ж таки, тут є два варіанти:

- а) або один з А використовуватиме його, а другий буде В;
- б) або обидва використовуватимуть лише А або лише В.

Перший варіант можливий, але був би байдужим до обох мовних систем принаймні для одного мовця (можливо, для обох). Шаблон для цього підтипу $ab \text{ — } ab > ab$. На лінгвістичному рівні відповіддю на це поєднання є жаргонізація мови, або утворення образливих слів. Це явище не слід плутати з концепцією об'єднання мовних явищ: гібридизація створює нові мовні явища, тоді як жаргон лише плутає та змішує багатомовні явища.

Третій підтип виникає, коли в одній з мов відсутні певні мовні символи і носії змушені використовувати символи інших. Схема цього мовленнєвого акту: $a \text{ («свій») — } b \text{ («чужий») } > b$. Тому лише на «порожніх місцях» іншомовні символи можуть увійти до морально завершеної символічної системи. Найбільше шкодять іншомовним знакам суто формальні компоненти мови — звуки, словоформи, синтаксичні конструкції. Причина цього полягає в тому, що кожна мова є формально самодостатньою, незалежно від характеру її граматичних структур, тому майже неможливо мати «прогалини» у формальній системі будь-якої мови.

Цим пояснюється той факт, що мови дуже рідко запозичують звуки. Таким чином, українська літературна мова запозичила звук [ф], якого раніше не було. Але насправді цей звук не увійшов до офіційної системи української мови, оскільки він може бути лише іншомовним, тобто запозиченим з певних слів (наприклад, фабрика), а не таким звуком.

Інколи особливі культурно-історичні умови сприяють інтерференції іншомовних елементів у мову. Це відбувається, коли мовна група вважає дві мови "своїми", або за такою схемою: а("своя") - b("своя") > ab. Тут ми маємо четвертий підтип другого мовленнєвого акту. Староцерковнослов'янська мова спочатку була «чужою» для східних слов'ян, оскільки вона виникла з іншого південнослов'янського мовного ґрунту, але східні слов'яни прийняли її як мову своєї церкви та культури і не використовували її протягом тривалого часу. Розглядаємо її як "чужа». Тому інтерференція її символіки на національну мову і навпаки – національної символіки самої старослов'янської мови – відбувалася без особливих труднощів.

У підсумку, Василь Чапленко надає нам формули, які можуть позначати усі мовні процеси, мовні акти та їх підтипи:

- перший тип: A — A > A.
- другий тип: A — B:
- перший підтип: a — b > c.
- другий підтип: ab — ab > ab (перший варіант) або (другий варіант) ab — ab > a b.
- третій підтип: нуль ("своє») — b ("чуже») > b.
- четвертий підтип: a ("своє») — b ("чуже») > ab.

Ця боротьба зазвичай закінчується створенням національної літературної мови, в якій зазвичай перемагає один діалект, а інші вважаються неправильними і приреченими на зникнення. Лише наявність загальної основи, явища, спільного для всіх діалектів, і сучасної національної мовної свідомості іноді пом'якшує цю боротьбу і дозволяє деяким мовам, яким судилося зникнути, увійти до літературних мов. Цей процес відбувається за схемою а («свій») - b

(«свій») > а («свій») б («свій»), тобто так, як це відбувається між східнослов'янськими мовами.

Також, Василь Чапленко звертав увагу та прислухався і до інших науковців, а саме до: Ф. де Соссюра, Гумбольда та на праці Потєбні. Він спирався на їх праці про мовний акт та про значення понять мовного знаку та символу і на мовний акт.

Василь Чапленко завжди зазначав, що одному народу потрібна одна, рідна мова, бо це об'єднує суспільство. Він опирається на закон однієї мови в єдиному суспільстві. Закон може опиратися на непереможну силу. Потім якась з мов може бути витривалішою та із часом можливе витискання з ужитку інші.

Можна навести приклад, коли одна країна завойовує іншу територію. Разом з людьми приходять і свої, інші традиції, порядки та інша мова. Читають та пишуть іншою мовою. Також насаджують інше суспільство на вивченні та користуванні в побуті іншої мови. Таким чином, основна, рідна мова тої території може зникнути, бо суспільство забуває та не спілкується рідною мовою тої території.

В цій праці науковець показує ситуації, які траплялись в СРСР, як Василь Чапленко називає «націонали не в своїй республіці». Як, наприклад, якийсь татарин приїжджає в Україну та починає говорити російською мовою і з ним українці можуть говорити тільки російською. Це нажаль не одиничний випадок. Василь Чапленко вважає, що це було навмисно зроблено, щоб на всій «Великій» державі була тільки одна признана мова.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Таким чином ми можемо побачити, що питання виникнення мови, мовного знаку та символу тісно переплітаються з психо – фізичними аспектами життя певної території та його людського

суспільства. Де кожний знак, символ відповідає на певне уявлення та розуміння людей певної країни. Незважаючи на те що, мови всі різні: десь є відмінки, десь їх немає взагалі; роди також можуть бути відсутні тощо. Дивлячись на різницю в мовах, це не робить людей більш нерозумними, а це показник того – що суспільства соціальні, і кожна людина може порозумітися з іншими, хоч буде і жестова мова, але все одно – порозуміння може настати.

Таким чином, розуміємо, що всі ці процеси взаємодіють між собою, впливають на форму та функції мови, роблять мову живим та змінюваним явищем. Саме тому у своїх працях Василь Чапленко описує не лише потреби й здобутки практичного мовотворення у вивченні української мови, а й потреби у вивченні загального теоретичного мовознавства.

Література:

1. Василь Чапленко. Критика. Мовознавчі дослідження Василя Чапленка. *Портал Експеримент: культура, освіта та наука*. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20210904-konceptsiya-pohodzhennya-movi-yak-znakovoyi-sistemi-v-pracyah-vasilya-chaplenka>.
2. Мамчич І. П. Мовознавча спадщина василя чапленка: автореф. АВТОРЕФЕРАТ дисертації. м. Дніпро, 2002. 24 с.
3. Чапленко В. Дещо про мову. Нью - Йорк, 1959. 66 с.
4. Інна Андреева. Василь Чапленко. Критика. Питання історії української мови у працях В. Чапленка. *Портал Експеримент: культура, освіта та наука*. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20210904-movoznavchi-interesi-v-chaplenka>.

References:

1. Vasyl Chaplenko. Criticism. Linguistic studies of Vasyl Chaplenko. Portal Experiment: culture, education and science. URL: [https://md-](https://md-eksperiment.org/post/20210904-konceptsiya-pohodzhennya-movi-yak-znakovoyi-sistemi-v-pracyah-vasilya-chaplenka)

eksperiment.org/post/20210904-koncepciya-pohodzhennya-movi-yak-znakovoyi-sistemi-v-pracyah-vasilya-chaplenka. [in Ukrainian].

2. Mamchich I. P. (2002) Linguistic heritage of Vasyl Chaplenko: autoref. ABSTRACT of the dissertation. Dnipro, 2002. 24 p. [in Ukrainian].

3. Chaplenko V. (1959) Something about language. New York, 1959. 66 p. [in Ukrainian].

4. Inna Andreeva. Vasyl Chaplenko. Criticism. Issues of the history of the Ukrainian language in the writings of V. Chaplenka. Portal Experiment: culture, education and science. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20210904-movoznavchi-interesi-v-chaplenka>. [in Ukrainian].